

Turkish Studies Historical Analysis

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 429-446
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22700
ISSN: 2667-5552
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 07.02.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (15.03.2019)-Referee 2 (10.03.2019)

This article was checked by iThenticate.

MANİSA'DA OSMANLI DÖNEMİ MİRASI: SIBYAN MEKTEPLERİ

Elif SÜYÜK MAKAKLI* - Betül OZAR**

ÖZ

Antik çağlarda Sypylos adıyla bilinen dağın kuzey eteklerinde kurulan Manisa (Magnesia Ad Sipylus), tarihsel süreç içinde yaşamını kesintisiz sürdürebilmiş önemli kentlerden birisidir. Kentin köklü tarihi ve kültürel kodlarını yansıtan mimari mirası, korunmaya değer önemli niteliklere sahiptir. Tarihsel süreçte sosyolojik, kültürel ve teknolojik gelişmelerden etkilenen kentler doğal bir şekilde büyümüş, değişmiş ve dönüşmüştür. Bu değişimler sonucu günümüzde tescillenmiş bazı yapıların özgün fonksiyonlarını yitirdiği görülmüştür. Bu çalışmada Manisa şehir merkezinde yer alan ve günümüze ulaşan seçili sıbyan mekteplerinin yerleşim, planlama ve yapısal özelliklerinin geçmişte ve günümüzde taşıdıkları anlamlar değerlendirilmiştir. Kentsel mekanı tanımlayan bir öge olarak Sıbyan Mekteplerinin sokakla ve onun tanımladığı mekanla olan diyalogunu ve bu mekanların geçmişte ve günümüzde toplumsal kavranışını anlamak çalışmanın bir diğer amacıdır. Çalışmada literatür taraması, haritalar ve görsel dokümanlar, alanda gözlem, fotoğraflama yöntemleri kullanılmıştır. Manisa merkezdeki sıbyan mekteplerinin günümüzdeki mevcut kullanım durumları incelendiğinde birbirinden farklı fonksiyonlara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Yapıların ana kullanıcısı olan çocukların eğitim aldığı işlevlendirmelerin yanı sıra farklı işlevlerin de kullanıldığı görülmektedir. Çocuk öznesini odağına alan işlevlendirmeler ile bu yapıların aktif bir şekilde kullanımının sağlanabileceği; çevrelerine, mahallelerine ve kente bütünselliği ile canlılık katan unsurlara dönüşebileceği

* Dr. Öğr. Üyesi, Işık Üniversitesi, E-posta: elif.suyuk@isikun.edu.tr

** Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, E-posta: betulozar@baskent.edu.tr

düşünülmektedir. Özgün fonksiyonlarını yitiren bu yapıların kent içinde görünürlük ve algılanabilirlik düzeyi düşüktür ve yapılan yanlış işlevlendirmeler ve kusurlu müdahaleler ile zarar görmüşlerdir. Bu sebeple çalışmanın sonucunda yapıların bütüncül bir yaklaşımla koruma ve işlevlendirilmesine yönelik öneriler de üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manisa Sıbyan Mektepleri, Kent, Miras, Yeniden İşlevlendirme, Eğitim.

THE HERITAGE OF OTTOMAN PERIOD IN MANISA: SIBYAN SCHOOLS

ABSTRACT

Manisa (Magnesia Ad Sipylus), which was founded on the northern skirts of the mountain known as Sypylos in ancient times, is one of our important cities that has been able to continue its life without interruption throughout the history. The architectural heritage, which reflects the historical and cultural codes of the city, is of great importance for protection. Cities have grown, changed and transformed by sociological, cultural and technological developments in the historical process. As a result of these changes, some registered historical buildings have lost their original functions. In this study, the past, and present meanings of the planning and construction properties of the selected Sıbyan Schools in Manisa city center are evaluated. The study also aims to understand the Sıbyan Schools' relation with the street and the urban space it defines and the past and present social meanings of these buildings. The data used in this study is based on a literature review, maps, visual materials (such as photographs) and on-site observations. Considering the current situation of the utilization of Sıbyan schools in Manisa center, it is observed that they have different functions from each other. In addition to educational functions for the children, as original users, the structures' functions are differed. It is recommended that these structures can be used actively with child-centered functions. Also, they can be transformed into elements that add vitality to the environment, neighborhoods and the city. These structures which lost their original functions have low visibility and perceptibility and damaged by improper functions and wrong interventions. Suggestions have been made for holistic preservation and function approach.

STRUCTURED ABSTRACT

Throughout the history, cities lost their architectural heritage due to natural disasters, fires, wars, industrialization, population growth, and zoning changes. This could lead to an irreversible loss in the historic fabric. The mosques, madrasahs, khans, baths, libraries, sibyan schools, fountains and many other historic buildings of the Ottoman period in Manisa reflect the traces of the historical layers of the city. Some of these buildings are still being used for their original functions, however, some are being used for purposes which they were not originally designed; such as sibyan schools. In Ottoman urban culture, which has developed on

different ethnic, religious, economic and political structures, sibyan schools are one of the important components of social life. These schools reflect the social culture of the period in which they were produced. They were the first step of the education system in the Ottoman Empire and the first institutions where children go out of the house and participate in social life. The word sibyan, which is the plural of the Arabic word *sabi*, means little boy. However, in sibyan schools, not only the boys but also the girls educated together. It was known as local school because of the fact that there was one in almost every neighborhood and called as stone school because of the stone material used in their construction. The students who completed their education in these schools were able to attend the second stage of education.

The Sibyan schools in the Ottoman Empire were shaped according to the political and cultural structure of the period as religious institutions attached to the foundations (*vakif* in Turkish) and met the social needs of the period. These schools were established by the statesmen or wealthy individuals and the expenses were covered by the revenues of the foundation they belonged to. These schools were functioned as an autonomous institution where children educated free of charge. Students started their education at the age of 4 to 7 years and were able to attend the school until adolescence. Although the education programs changed and developed according to the needs of the environment and time, they have generally based on the rules of Islam and Qur'an learning. Students, who were educated by a teacher and a deputy, if any, were trained in a single volume with a special reading desk in front of them. The religion-based education in primary schools continued until the Law on Unification of Education in 1924, which is the foundation of scientific rules-based education.

When we look at the architectural features of the sibyan schools, these buildings were first built as single-story, single-volume with wooden or stone masonry construction. In later periods they were built as two-story buildings with one or two classrooms. In general, one side has been opened on to the street and the other side to the garden where the service spaces are located. A square or rectangular plan scheme was used in the schools, which was covered with a dome or vault and was generally directed towards the qibla. The first known sibyan school in Ottoman architecture is Bursa Sitti Hatun Sibyan School (Mosque 1459-1460). The building was formed by a wall divided the axis of the rectangular plan scheme and formed in two square-shaped classrooms. This plan typology has been used in many schools. Classrooms were usually protected from moisture by raising a few steps from the ground. In front of the classrooms, there was an entrance with an *iwan* or a column. In the following periods, the *iwaned* section was removed, the classrooms were taken to the first floor, and the fountain was integrated into the ground floor. Classrooms that have been raised from the ground were generally covered with a dome. Illumination and ventilation were provided by windows in the classrooms which had square or rectangular shapes. Due to the fact that religious education was taken as a basis, sibyan schools were generally located close to religious buildings. Sibyan schools can be classified in three types according to their location: As an

independent unit in a separate layout within the külliye (Islamic Ottoman complex), within the mosque outbuildings or as a single building in the neighborhood.

In Ottoman architecture, sibyan schools were built in the 16th, 17th and especially in the 18th century. Istanbul is the city where most of the sibyan schools are located. The sibyan schools from the 15th century to the end of the 17th century were built in classic style with cut stone or alternating braided walls. There are still standing six sibyan schools in the center of Manisa, which have lost their original functions and have been able to maintain their existence to a certain extent as the legacy of centuries-old history. These structures with distinguished cultural values are important cultural assets that reflect the deep-rooted history of the city. Although the spatial organization and construction systems are similar, they differ due to their existing functions, their location in the city and their form; as a single building, within the mosque outbuildings and within the külliye. Sultan (1538) and Hatuniye (1498) schools are located in the külliye. The schools of Alaybey (1579) and Molla Şaban (16th century) were built inside the mosque, but since Molla Şaban Mosque was demolished in 1964, the school is now seen as a single building. Yakutağa (1572) and Çapraz-ı Sagir (1572) schools are located in the neighborhood as a single building. Most of the schools are located in the east-west direction (according to the direction of qiblah). The sibyan schools in Manisa were built as single-story stone masonry buildings consist of stone and brick masonry walls in classic style. The oldest of the six buildings that have survived until today is Hatuniye Sıbyan School. The school is located in the west of the mosque in Hatuniye Complex (külliye) which is dated 1498. All of the sibyan schools in Manisa have two rooms which were used in summer and winter time. They are owned by General Directorate of Foundations and are registered as monumental first-degree cultural assets to be protected. The historical process has largely destroyed the urban and historical context in which the sibyan schools were located. Since the urban fabric of the period in which they were produced has not survived until today, these structures continue their existence with new functions. Hatuniye Sıbyan School: Women Masjid, Sultan Sıbyan Mektebi: Café, Çapraz-ı Sagir Sıbyan School: Child Culture and Art Center, Yakutaga Sıbyan School: The association established for cultural purposes, Alaybey Sıbyan School: Quran Course, Molla Şaban Sıbyan School: functioned as the Directorate of Municipal Police. Compared to other sibyan schools; Çapraz-ı Sagir Sıbyan School is the only one which is related to children in terms of the users.

Since the use of the structures belongs to different institutions, the holistic preservation approach could not be achieved. Deteriorations occurred due to inappropriate functions and interventions. Alaybey and Molla Şaban Sıbyan Schools have redundant additions. At the northern side of the Alaybey Primary School, a two-story reinforced concrete addition closes the entire façade and disrupted the plan and façade integrity of the original building. Perceiving these structures is difficult as they are under the pressure of the intensive and high-rise buildings around them. The urban perceptions of Hatuniye and Sultan schools are stronger than others since they are located in the complex with their historical contexts. However, they are affected by the intense

construction pressure in the city to a specific extent. (High apartment buildings exceeding the minaret are located around the complex). It is recommended that various urban architectural elements and new arrangements to be used in these buildings and their surroundings in order to strengthen the perception of these structures (such as; the use of appropriate lighting elements, the arrangement of the building environment with appropriate floor coverings).

There are environmental, structural and functional problems of these buildings. For this reason, it is requisite to make comprehensive projects by extracting the necessary budgets of these very important cultural assets. These structures must be protected according to universal conservation principles and be included in the life of modern society with appropriate functions. It is necessary to transfer the legacy of the past to future generations to maintain the continuity of the cultural history of the city. Children, as the original users and the real owners of these structures should be identified in the current functions. A thematic use, visibility, and functional complementarity are recommended. In order to achieve this, it is suggested to determine the central decision making institution to take holistic function decisions. In this way, children will be able to realize the cultural richness of the city they live in and use these spaces as education, development and game centers, art places (fine arts, music, museums, digital arts, installations, etc.). They can be used simultaneously or diachronic and add vitality to their surroundings and neighborhoods. Children will be able to learn the value and importance of these structures, by experiencing places. In this way, urban consciousness can be developed by ensuring that children gain knowledge and sensitivity to preserve their historical values.

Keywords: Manisa Sıbyan Schools, Urban, Heritage, Re-function, Education.

1. Giriş

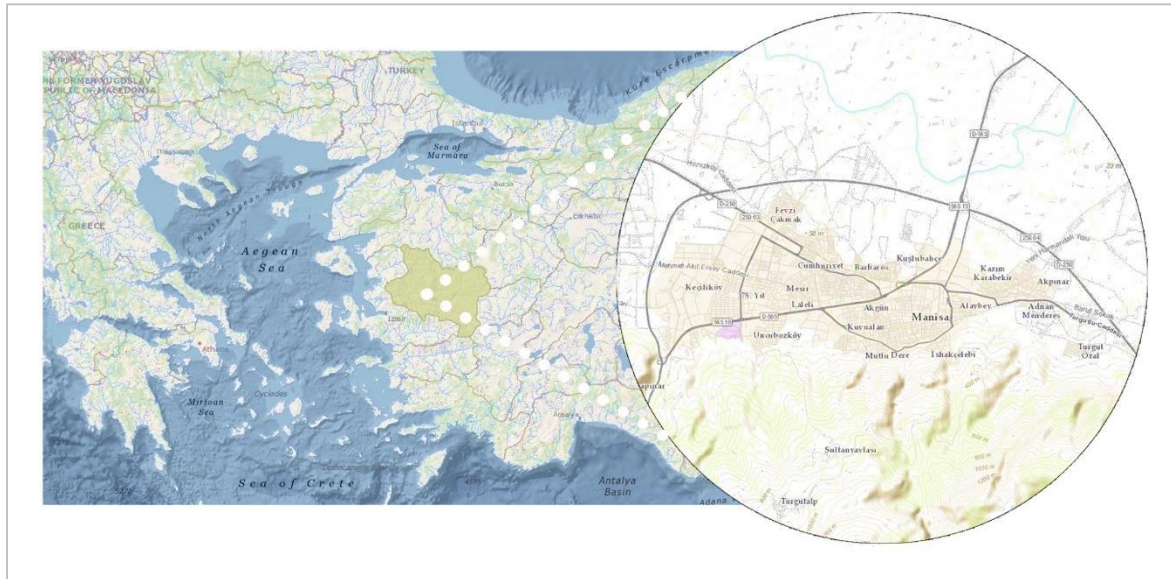
Manisa'da Osmanlı döneminin mimari özelliklerini yansıtan cami, medrese, han, hamam, kütüphane, sıbyan mektebi, çeşme gibi günümüze kadar gelebilmiş birçok tarihi yapı, kentin tarihsel katmanlarının izlerini yansıtmaktadır. Farklı etnik, dini, ekonomik ve politik yapılar üzerinde gelişmiş olan Osmanlı kent kültüründe 'sıbyan mektepleri' toplum hayatındaki önemli bileşenlerden biridir. Üretildiği döneme ait toplumsal kültürün bir yansıması olan bu yapılar; eğitim sisteminin ilk basamağı olmaları ve çocukların evin dışına çıkarak sosyal hayata karıştıkları ilk kurumlar olmaları bakımından önemlidir. Bu çalışmada sıbyan mektebi kavramı, mekansal ve kentsel anlamdaki özellikleri, tarihsel süreçte ve günümüzde taşıdıkları anlamlar, Manisa merkezinde yer alan ve günümüze kadar varlığını kaybetmemiş sıbyan mektepleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmada literatür taraması, haritalar ve görsel dokümanlar, alanda gözlem, fotoğraflama yöntemleri kullanılmıştır. Özgün fonksiyonlarını yitirmiş ve seçkin kültürel değerlere sahip olan bu yapılar kentin köklü tarihini yansıtan önemli kültür varlıklarıdır. Kentsel mekanın önemli öğeleri olan sıbyan mekteplerinin süreç içinde gerçekleşen değişim ve dönüşümlerden nasıl etkilendiğini anlamak çalışmanın bir diğer amacıdır.

2. Manisa'nın Tarihçesi

Tarihi devirlerde Manisa ve çevresi Hititler, Akalar, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Bergamalılar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından yönetilmiş, 1313 yılında Saruhan Bey yöreyi beyliğinin merkezi yapmış ve bölgeye Saruhan Beyliği adı verilmiştir. İlk yerleşim Spil dağı üzerindeki kale içi ve yakın çevresinde başlamış, daha sonra ovaya doğru yayılmış ve Anadolu'nun kültür coğrafyasının genel ilkelerine uygun olarak yerleşmiştir (Bektaş,2009: 17-35). Saruhanlılar döneminde şehir doğu-batı doğrultusunda ovaya doğru, Osmanlılar döneminde ise kuzey-güney yönünde gelişmiştir (Karakaya, 2003: 588). 1410 yılında Osmanlı hâkimiyetine girene kadar şehir beylikle yönetilmiştir (Manisa, 2000: 33-34). Batı Anadolu'nun denizle kıyısı bulunmayan, batısı Ege, doğusu İç Batı Anadolu bölgesinde yer alan Manisa ili (Şekil.1) Osmanlılar zamanında şehzadeler şehri olarak anılmaktadır. Manisa, eski dönemlerden itibaren İç Anadolu'dan Ege kıyılarına ulaşan tarihi yolların kesişme noktasında ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından ötürü siyasi ve ekonomik bakımdan daima önemli bir konuma sahip olmuştur.

Şehzadelerin devletin idari yapısına ilişkin eğitimler olarak yönetim tecrübesi edindikleri şehirde, medrese ve cami sayısı oldukça fazladır. Saruhanlılar ve Osmanlılar zamanında yapılmış ve günümüze kadar gelebilmiş yapılar, şehrin tarihi geçmişini yansıtan en önemli eserlerdir. 14.yüzyıl başlarında Saruhan Beyliği'nin başkenti iken ve 16. yüzyılda Osmanlı şehzadelerinin valilik yaptığı zamanlarda kent en parlak dönemini yaşamıştır. Kentin fiziksel yapısı şehzadelerin burada ikamet etmelerinden etkilenmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda şehzadelerin yanında bulunanlar tarafından yaptırılan eserlerin çevreleri zamanla yerleşme alanlarına dönüşmüştür (Şekil 2, 3). 16. yüzyılda Manisa'daki 12 büyük caminin, 5'inin imaret-cami statüsünde olduğu bilinmektedir (Emecen, 1989). 17. yüzyıla kadar Manisa'nın merkezi olduğu Saruhan Sancağı'nda Osmanlı'nın veliâht şehzadeleri, sancak beyi olarak görev yapmış, Saray-ı Amire'de 17 şehzade yaşamış ve bunlardan 7 tanesi hakan olup tahta çıkmışlardır.

16. yüzyılda siyasi ve ticari anlamda önemli bir merkez olan Manisa'da bu yüzyıla kadar gayrimüslim nüfus yer almamıştır. 16. yüzyıl boyunca yerleşik tek gayrimüslim topluluğu Yahudiler olmuştur. Daha sonra Ermeni ve Rumlar şehre gelip yerleşmişlerdir (Emecen, 1997: 30). 207 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili'ne göre 18. yüzyılda Manisa'da toplam 56 adet mahallenin yer aldığı ve bunların dördünün gayrimüslimlere ait olduğu tespit edilmiştir. Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi genelde ayrı mahallelerde yaşayan gayrimüslimler ve Müslümanlar bazen bitişik konutlarda ikamet etmişlerdir (Yıldız, 2006: 61,64). Mahalleler ölçeğinde bakıldığında maddi durumları farklı aileler de aynı mahallede yan yana evlerde yaşamışlardır (Emecen, 1999: 93).

Şekil 1: Manisa İl Sınırları ve Manisa Merkez (Makaklı&Ozar, 2019).

1888-1889 yılındaki Aydın Vilayeti Salnamesine göre, şehirde 19. yüzyıl sonlarında; 67 mektep olduğu bilinmektedir. 6 Eylül 1922 sabahı, üç yıldan fazla süren Yunan işgalinin sonunda şehrin kurtarılması sürecinde, binlerce ev, yüzlerce dükkân, pek çok cami ve han yakılıp yıkılmıştır. Çarşısı ateşe verilmiş ve yangından geriye 2728 dükkândan 279 dükkân, 40 han ve otelden 5 han, 9 hamamdan 2 hamam kalmıştır (Ayıışı, 1994: 10). Sosyolojik, kültürel ve ekonomik gelişmelerden etkilenerek gelişmiş, değişmiş ve dönüşmüş olan Manisa'nın fiziksel dokusundaki en büyük tahribat Kurtuluş Savaşı sırasında yaşadığı bu yangın sonucunda oluşmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde yaşana tahribatı gidermek üzere yeniden imar çalışmaları yapılmıştır. Günümüzde Ege bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Manisa tüm diğer kentler gibi artan nüfus ile birlikte genişleyerek büyümektedir. Mevcut kent dokusu yoğunluklu olarak çok katlı apartman yapılaşması şeklindedir.

Şekil 2: 16.-18. yüzyılda Manisa (Gökçen, 1946)

Şekil 3: Thomas Allom'un gravüründen, 1850 (Bektaş, 2009: 31).

3. Sıbyan Mektebi Kavramı

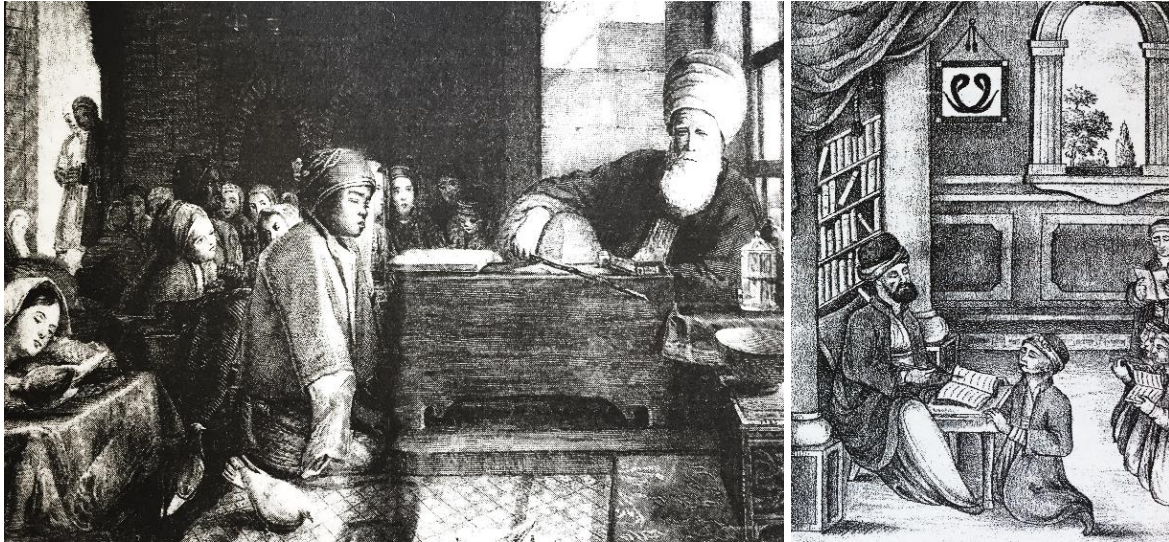
Tarihsel süreçte bilinen en eski mekteplere yazının icat edildiği Mezopotamya'da rastlanır. Geçmişe eski çağlara dayanan Sıbyan mektepleri, Anadolu Selçuklu Devleti aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne geçmiştir (Aksoy, 1968: 19). Arapça; sabî'nin çoğulu olan sıbyan sözcüğü küçük erkek çocuk anlamındadır (Develioğlu, 1995: 948). Osmanlı'da eğitim sisteminin ilk ayağını oluşturan sıbyan mektepleri sadece erkek çocukların değil, 5-6 yaşlarında kız ve erkek çocukların ortak da kullanabildikleri mekanlar olarak işlev görmüşlerdir (Aksoy, 1968: 16). Bu mekteplerde hocalara "muallim", yardımcılara "kalfa" (halife) denilmiştir. Bu kurumlara Fatih döneminden sonra Darülim, Muallimhane, Mektep, Mektephane gibi isimler verilmiştir (Baltacı, 2004: 6-7). Hemen hemen her mahallede bir tane bulunduğu için halk dilinde mahalle mektebi (Ergin, 1977: 83) ve yapımında kullanılan taş malzemeden ötürü 'taş mektep' olarak da bilinmektedir (Kılıç, 2002: 4). Eğitimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerini tamamlayan öğrenciler eğitimin ikinci basamağı olan medreselere devam edebilmişlerdir.

3.1. Sıbyan Mektebinde Eğitim

Osmanlı'da eğitim sisteminin temel basamağını oluşturan Sıbyan mektepleri, vakıflara bağlı dini kurumlar olarak dönemin siyasal ve kültürel yapısına göre şekillenmiş ve tarihsel süreç içinde dönemin toplumsal ihtiyaçlarını karşılamıştır. Devlet adamları ya da varlıklı kişiler tarafından vakıf yoluyla kurulan ve özerk kurumlar niteliğinde olan mekteplerin giderleri ait oldukları vakfın gelirleri ile karşılanmıştır. Köy ve mahallelerde halk tarafından da mektepler yapılmıştır (Akyüz, 2005). Sıbyan mekteplerinde halk çocukları parasız eğitim alabilmiştir. Öğrencilere ücretsiz eğitim

desteğinin yanı sıra günlük harçlık, giyecek ve yiyecek desteği de sağlanmış ayrıca sınırlı da olsa öğrenciler için geziler düzenlenebilmiştir (Ergin, 1977: 87).

Okula başlama yaşı genelde 4 ila 7 yaş arasında olup düzenlenen okula başlama töreninin çocukların hayatında önemli bir olay olduğu bilinmektedir. Halkın da aktif olarak katıldığı bu tören mahalleliyi kaynaştırmak, mektebe başlayacak öğrenciye manevi destek vermek ve okul bilincini aşlamak adına önem taşımaktadır. Belirlenmiş bir eğitim süresi tanımlanmadığından çocuklar başarı durumlarına göre ergenlik dönemine kadar okula devam edebilmiştir. Devlet tarafından belirlenen ve uygulanan ortak bir programın olmadığı bu özel eğitim kurumlarında programlar çevresel ve zamanın ihtiyaçlarına göre çeşitli değişiklikler ve gelişmeler göstermiş ancak genel olarak İslam'ın kuralları ve Kur'an öğrenimi temel alınmıştır. Sınıflar yaş ve bilgi düzeyine göre ayrılmamış, her bir çocuğun kendi seviyesi doğrultusunda eğitimini alabileceği şekilde sistem oluşturulmuştur. Çoğunlukla cami veya mescitte imamlık ya da müezzinlik yapan kişiler ya da mahallede yaşayan olgun ve seçkin kişilerden seçilen hocalar, öğrencilerle birebir görüşerek her birinin düzeyine uygun eğitim verilmiştir. Bir hoca ve varsa yardımcısı tarafından eğitim alan öğrenciler tek bir hacim içinde önlerinde bir rahle ile yere oturarak (hoca minder üzerine öğrenciler genelde hasır serilmiş döşemenin üstüne; Şekil 4) eğitim almışlardır (Ahunbay, 2004: 7).

Şekil 4: Batılı çizimiyle bir sıbyan mektebinin iç mekanı (Kara&Birinci, 2016: 223).

Farklı yaş grubu ve farklı bilgi düzeyindeki öğrenciler aynı mekanda eğitim alarak farklı zamanlarda eğitimlerini tamamlayabilmişlerdir. İmparatorlukta eğitim sistemindeki modernleşme sürecinde tek bir sistem altında programın düzenlendiği 1869'da yayınlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi önemlidir. Buna göre sıbyan mekteplerinin eğitim programına zaman içinde (madde 6) din ve ahlak derslerinin yanı sıra, matematik, tarih, coğrafya gibi derslerinde eklendiği eğitim programının genel bir sistem altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir (Özalp&Ataunal, 1977). Tarihsel sürece bakıldığında 1924 yılında bilimsel kurallara dayalı eğitimin temeli olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkana kadar sıbyan mekteplerindeki din eksenli eğitim devam etmiştir.

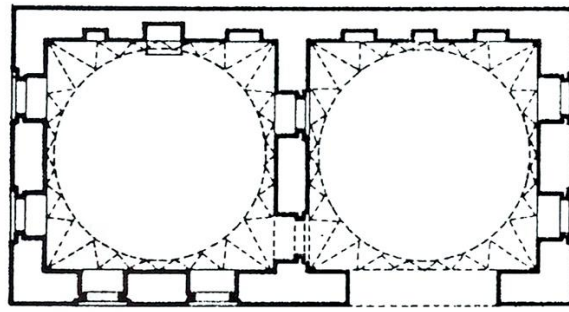
3.2.Sıbyan Mekteplerinin Mimari Özellikleri

Genelde bir tarafı sokak üzerine ve diğer cephesi hizmet mekanlarının yer aldığı bahçeye açılan bu yapılar önceleri tek katlı, tek hacimli ve ahşap ya da kagir olarak, sonraki dönemlerde iki katlı ve bir ya da iki derslikli olarak inşa edilmiştir. Mekteplerde kare ya da dikdörtgen plan şeması kullanılmış, üst örtü kubbe ya da tonoz olarak bitirilmiş ve genelde kibleye doğru yönelmiştir. Bazı

dershanelerin girişinde yarı açık derslik şeklinde olan ve bazen bir seki halinde giriş önü mekanı yer almıştır. Dersliklerde Kur'an cüzlerini ve bir iki kitabı koymak için nişler vardır (Kuban, 2007: 392).

Osmanlı mimarisinde bilinen ilk örnek, Bursa Sitti Hatun mektebidir (Cami 1459-1460). Sıbyan mektebi plan tipolojisinin ilk örneği kabul edilen yapı dikdörtgen plan şemasını ekseninden kesen bir duvar ile iki adet kare biçimli dershane hacmi oluşmuştur (Şekil 5). Yazlık kısım olarak kullanılan bir eyvanla, ona bitişik kapalı bölüm olan dershane mekanlı yapıda zengin taş bezemeli eyvan cephesi öne çıkmaktadır. Bu plan şeması birçok sıbyan mektebinde uygulanmıştır (Ahunbay, 2004: 7-8). Bu tip plan şemalarında derslikler genellikle zeminden birkaç basamak yükseltilerek rutubetten korunmuştur. Dershane mekânlarının önünde eyvan ya da sütunlu bir giriş yer almaktadır. Sonraki dönemlerde, eyvanlı kısmın kalktığı, dersliklerin zemin kattan yükseltilerek birinci kata alındığı ve zemin katla bütünleşen çeşme ya da sebil eklenmiş yapılar üretilmiştir (Ahunbay, 2004:9). Zeminden yükseltilmiş mekteplerde dershaneler genellikle kubbeye örtülüdür.

0 1 2 3 4 5 10m.

Şekil 5: Bursa Sitti Hatun mektebi plan şeması ve cephesi, Cami 1459-1460. (Belgin Dikmen&Toruk, 2017: 55).

Kare veya dikdörtgen planlı olan dershanelerde aydınlatma ve havalandırma pencerelerle sağlanmıştır. Yapıların mimari ve mekansal özellikleri yaptırın kişinin imkanlarına ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir. Yapı elemanlarının ve derslik mekanlarının boyutlandırılmasında kullanıcı grup olan çocuk ölçüleri gözetilmiştir. Ortalama kenar uzunlukları 5 ila 7,5 metre arasında değişmektedir. Tavan yükseklikleri ise 3,50-5,00 metre aralığındadır (İnci, 2007: 40). Gerekli olan

çeşme, wc, depo gibi hizmet mekanları bahçe avlusuna uygun biçimde yerleştirilmiştir. Yapıların duvarları genellikle kâgir veya ahşap iskeletli ve kubbe veya ahşap çatıyla örtülmüştür (Ahunbay, 2004: 7-9). Osmanlı'da yaşanan batılılaşma hareketinin etkisi ise bazı süsleme detaylarını ve mimari ayrıntıları etkilemiş fakat planlamada büyük ölçekli bir değişim gözlemlenmemiştir.

Din eğitiminin esas alınmasından ötürü sıbyan mektepleri genellikle dini yapılara yakın olarak konumlanmıştır. Sıbyan mekteplerinin mahalle içinde tekil olan örnekleri, mahallenin çeşitli yerlerine aynı uzaklıkta, çocukların kolayca ulaşabileceği noktalarda tasarlanmışlardır (Aksoy, 1968 :150-152).

Sıbyan Mektepleri konumlarına göre;

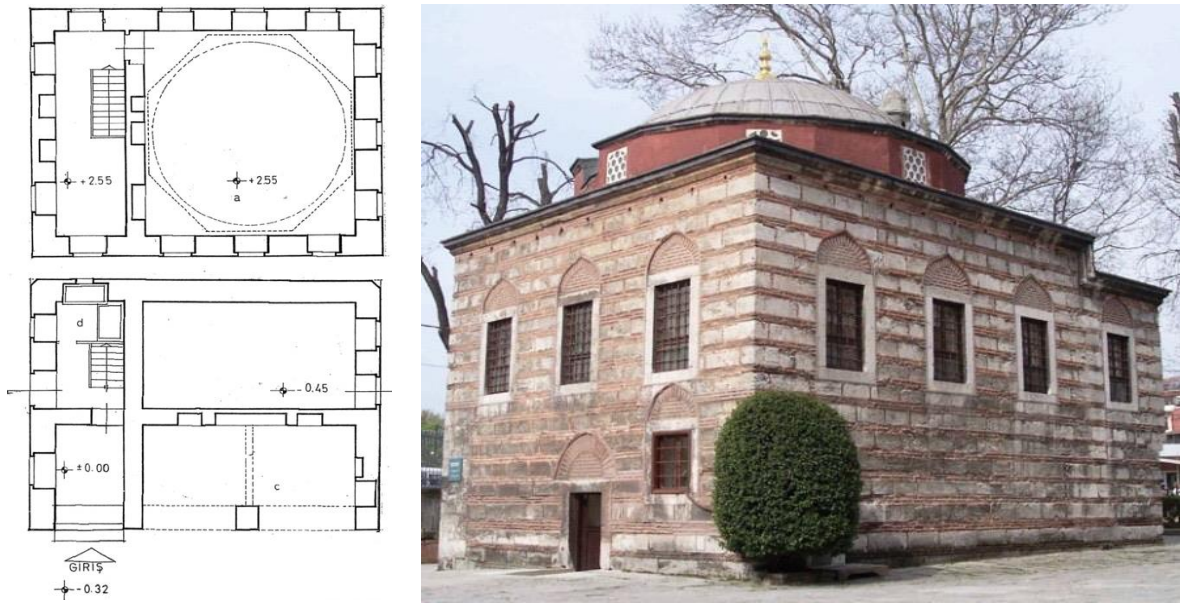
1) Külliye içinde bağımsız bir ünite niteliğinde, külliye'den ayrı bir plan düzeni içinde (İstanbul Haseki Hürrem, Süleymaniye, Şehzade Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Atik Valide, Edirne Selimiye, v.b. külliyeleri içinde)

2) Bir cami veya mescidin müştemilatı içinde (Bursa Sitti Hatun, ve Eyüp'te Şah sultan tarafından yaptırılan mektep, v.b.)

3) Özerk bir kitle olarak mahalle içinde (Zevk-i Kadın, Ebubekir Ağa, v.b.) olmak üzere 3 tipte ele alınabilmektedir (Belgin Dikmen & Toruk, 2017: 42).

Osmanlı mimarisinde Sıbyan mektepleri çoğunlukla 16., 17. ve özellikle 18. yüzyılda yoğunluklu olarak ise İstanbul'da yapılmıştır. Haseki, Kara Ahmed Paşa (Topkapı) ve Rüstem Paşa (Üsküdar) mektepleri Sitti Hatun'un plan şemasının ahşap çatılı örnekleridir (Ahunbay, 2004: 8). 19. yüzyılda ise medreseler ile birlikte yapımı ortadan kalkmıştır (Kuban, 2007: 392). 15. yüzyıldan 17. yüzyıl sonlarına kadar yapılan sıbyan mektepleri kesme taş veya almaşık örgülü duvarlara sahiptir ve klasik üsluptadır (Ahunbay, 2004: 9). Amcazade Hüseyin Paşa mektebi ile başlayan Barok üslup, 18. yüzyılın yapılarında öne çıkmış ve bu yüzyılda inşa edilen mekteplerin genelde zemin ve birinci kattan oluştuğu görülmektedir. Derslikler yapıların birinci katında yer alırken; sebil, helâlâr ve geçiş mekanları ise zemin katta konumlandırılmıştır.

Ayasofya avlusundaki Sultan I. Mahmud tarafından yaptırılan I. Mahmud (1742) sıbyan mektebinde (Şekil 6); üstü örtülü oyun yeri(c) ve tuvalet (d) zemin katta yer alırken, derslik birinci katta(a), yer almaktadır (Aksoy, 1968).

Şekil 6: I. Mahmut Sıbyan Mektebi Zemin ve Birinci Kat Planı (Aksoy, 1968: 143) ve Cephesi (Url-1).

4. Manisa'da Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Özellikleri

Manisa'da eğitim ve öğretim tarihinin Saruhanoğulları Beyliği'ne (1313-1410) kadar dayandığı bilinmektedir. İshak Bey tarafından 1378 yılında Ulucami Külliyesi içinde bulunan Ulucami Medresesi, Manisa'nın ilk eğitim kurumudur. 1888-1889 yılındaki Aydın Vilayeti Salnamesine göre, Manisa'daki mektep ve öğrenci sayıları şu şekildedir;

Mektep Sayısı		Öğrenci Sayısı
17	İslam Erkek Çocuk	445
16	Gayri Müslim	412
6	Yahudi Erkek Çocuk	195
16	İslam Kız-Erkek Çocuk	438
13	Gayri Müslim Erkek-Kız Çocuk	786
Toplam 67		Toplam 2276

19. yüzyıldaki Manisa Sıbyan mekteplerinin ve mekteplerde okumuş olan öğrenci sayılarından elde edilen veriler, kentin o dönemde eğitim açısından geliştiğinin bir göstergesidir (Acun, 1996). Tanzimat döneminin etkisi de bu gelişmeyi sağlayan en önemli faktörlerdendir. Manisa merkezde yer alan özgün fonksiyonlarını yitirmiş ve seçkin kültürel değere sahip asırlık miraslar olarak günümüze kadar varlığını belirli ölçülerde koruyabilmiş 6 adet mektep bulunmaktadır (Şekil 7). Bu mektepler şehrin değişik noktalarında; tekil olarak, cami müştemilatı içinde ve külliye içinde olmak üzere farklı konumlanma biçimleriyle günümüze ulaşmışlardır.

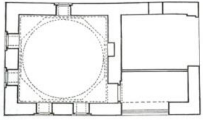

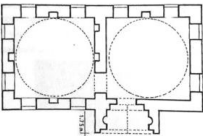

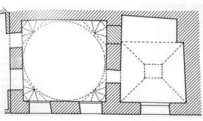

Şekil 7: Manisa’da günümüze ulaşan Sıbyan mekteplerinin kent merkezindeki konumları. (Makaklı&Ozar, 2019).

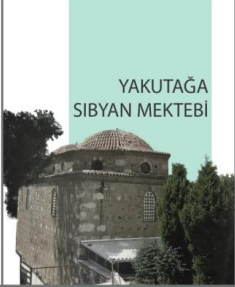

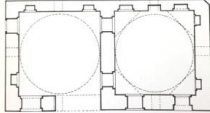
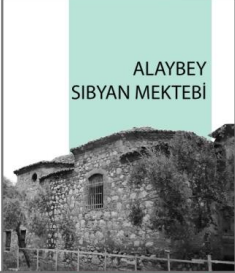

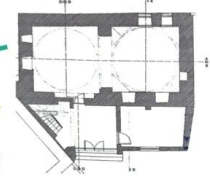

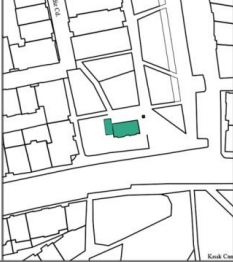

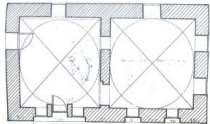
Sultan (1538) ve Hatuniye (1498) mektepleri külliye içinde konumlandırılmıştır. Alaybey (1579) ve Molla Şaban (16.yüzyıl) mektepleri cami müştemilatı içinde inşa edilmiştir. Molla Şaban Camisi 1964 yılında yıkılarak başka bir yere taşındığı için mektep günümüzde tekil yapı görünümündedir. Yakutağa (1572) ve Çapraz-ı Sagir (1572) mektepleri özerk bir kitle olarak mahalle içinde yer almaktadır. Mekteplerin çoğu doğu-batı doğrultusunda (kible yönü dikkate alınarak) yığma yapım sistemli, taş ve tuğla kagir duvarlardan oluşturulmuş klasik üsluptadır. Manisa’da günümüze ulaşan sıbyan mekteplerinin tümü 2 bölümlüdür. Bu bölümlerin zamanında yazlık ve kışlık olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Altı yapının en eskisi Hatuniye külliyesi içinde camiinin batısında yer alan 1498 tarihli Hatuniye Sıbyan Mektebidir. Yapıda kubbe örtüsü alaturka kiremit olup saçaklarda kirpi dişler süsleme olarak kullanılmıştır, yapıda başka süsleme bulunmamaktadır. Sultan Sıbyan Mektebi, Hafsa Sultan Külliyesi içinde medrese ve hamam arasındadır. Yapının beden duvarlarından dışarıya taşmış anıtsal, mukarnaslı Selçuklu geleneğinde bir girişi vardır. Tekil bir yapı olarak kuzey yönü hariç yapılarla çevrili olan Çapraz-ı Sagir Sıbyan Mektebi önünde yer alan büyük bahçesi yüzünden kolayca algılanamamaktadır, yapının içinde ve dışında süsleme yoktur. Tekil bir yapı olan Yakutağa Sıbyan Mektebi’nin dış cephe batı ve güney kesişiminde mukarnas süsleme yer alır. Alaybey camiine bitişik konumlanan Alaybey Sıbyan Mektebi’nin kubbe ve köşelerdeki üçgen kısımlar kirpi saçaklıdır. Yapının kuzey cephesinde iki katlı betonarme bir ek bulunmaktadır ve cephenin tamamını kapatmaktadır. Yakutağa ve Alaybey mektebinin bünyesinde ocak da bulunmaktadır. Molla Şaban Sıbyan Mektebi; plan ve dış görünüş açısından Hatuniye, Yakutağa ve Alaybey sıbyan mekteplerine benzemektedir. Hatuniye, Yakutağa ve Molla Şaban mekteplerinde bir mekan dışa kemerlerle açılmaktadır.

Manisa Sıbyan mekteplerinin tarihsel, mekânsal ve kentsel özellikleri aşağıdaki tablolarda incelenmiştir (Tablo 1, Tablo 2).

MANİSA SİBYAN MEKTEPLERİ							
MEKTEP	YAPIM YILI	KENT İÇİNDEKİ KONUMU	MEVCUT FONKSİYONU	MEKANSAL ÖZELLİKLER	YAPISAL ÖZELLİKLER	KENT İÇİNDEKİ DURUMU	MEKTEP PLANI
 <p>HATUNİYE SİBYAN MEKTEBİ</p>	M.1498		Kadınlar Mescidi	Dıştan bakıldığında dikdörtgen planlı yapı kare formlu iki mekandan oluşmaktadır ve üzeri kubbeyle örtülüdür. Eşit büyüklükteki kubbeler sekizgen tanburlar ve tromplara oturtulmuştur. Güney bölüm sonradan değişikliğe uğramıştır.	Yığma yapım sistemli yapının kagir duvarları yer yer moloz taş ve tuğla karışımıyla, yer yer taşların etrafı tuğlalarla çerçevelenmiş, yer yer de iki sıra tuğla, bir sıra taş düzenli almalı tekniğiyle örülmüştür. Kubbe örtüsü alaturka kiremit olup saçaklarda kirpi dişler süsleme olarak kullanılmıştır. Yapıda süsleme yoktur	 <p>MEKTEP</p> <p>Hatuniye külliyesi içinde caminin batısındadır.</p>	
 <p>SULTAN SİBYAN MEKTEBİ</p>	M.1538		Kafe	Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir yapıdır. İki adet kare planlı mekânın üzeri kubbeyle örtülmüştür. Kubbeler sekizgen kasnaklarla çevrilidir. Kubbe geçişleri iri mukarnas tromplarla sağlanmıştır. Yapının beden duvarlarından dışarıya taşmış anıtsal, mukarnaslı Selçuklu geleneğinde bir girişi vardır. Giriş eyvanının yan duvarlarında birer adet çokgen gövdeli niş yer alır.	Yapı malzemesi taş ve tuğladır. Kesme taş ve tuğla malzeme ile düzenli almalı tekniğinde inşa edilmiştir. (Bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla) Taşlar arasına iki dik tuğla konulmuştur. Üç sıradan oluşan tuğla hatlı süsleme özelliği de gösterir. Alt pencereler dikdörtgen kasalı sivri kemer alınıklıdır. Üst pencereler sivri kemerli fil gözlüdür.	 <p>MEKTEP</p> <p>Hafsa Sultan Külliyesi içinde medrese ve hamam arasındadır.</p>	
 <p>ÇAPRAZ-I SAĞIR SİBYAN MEKTEBİ</p>	M. 1572		Çocuk Kültür ve Sanat Merkezi	Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki mekânlıdır. Batıdaki mekân doğudaki mekânı güneydeki kapatılmış bir açıklıkla bağlar. Kuzey yönü hariç yapılarla çevrildiği ve önünde büyük bir bahçesi olduğu için dışardan kolaylıkla algılanmamaktadır.	Kagir yapıda duvarlar sıvalı ve boyalıdır. Batıdaki mekân iki kademeli ve üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Doğu mekân kare planlı üzeri dört yöne eğimli çatı ile örtülüdür. Kubbeler sekizgen kasnak üzerine oturur. Yapının içi ve dışı süsleme yoktur.	 <p>MEKTEP</p> <p>Bağimsız</p>	

Tablo 1: Manisa Sibyan Mekteplerinin Özellikleri (Makaklı&Ozar, 2019).

MANİSA SİBYAN MEKTEPLERİ							
MEKTEP	YAPIM YILI	KENT İÇİNDEKİ KONUMU	MEVCUT FONKSİYONU	MEKANSAL ÖZELLİKLER	YAPISAL ÖZELLİKLER	KENT İÇİNDEKİ DURUMU	MEKTEP PLANI
	M.1572		Kültür Amaçlı Kurulmuş Dernek	Dıştan dikdörtgen planlı iki kubbeli bir görünüme sahiptir. giriş geniş sivri kemerlidir. İçeride eksenden geçen bir duvarla iki eşit parçaya bölünerek oluşan iki adet kare planlı mekanını üzeri kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye kuzeydoğu bölümünde pandantiflerle kuzeybatı bölümünde dilimli tromplarla geçilir.Kuzeybatı bölümün, batı duvarının ekseninde bir ocak ile iki yanında dikdörtgen, sivri kemer alınlıklı, kapatılmış birer pencere hissini veren birer niş yer alır.	Yığma yapım sistemli mektebin tüm duvarları moloz taştan yapılmıştır. Taşlar tuğlarla çerçelenmiştir. Tuğla sayıları yer yer iki üç sırayı bulur. Kuzey cephede ise, bu düzen biraz farklılık gösterir. Geniş kemerin kenar ve köşelikleri kesme taştan, pencere kemerleri kırmızı ve beyaz taştan renk almaşığı şeklinde örülmüştür. Dış cephede batı ve güney kesiminde mukarnas süsleme yer alır.		
	M.1579		Ku'ran Kursu	Alaybey Camii'nin güney duvarına bitişik olan yapı kare formulu iki mekandan oluşmaktadır. Bu mekanların üstü yan yana iki kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen kasağa sahip kubbeler dıştan konik külah ile örtülmüş ve alaturka kiremit kaplanmıştır. Yapının kuzey cephesinde iki katlı betonarme bir ek bulunmaktadır. Bu ek kuzey cephesinin tamamını kapatmaktadır.	Doğu batı doğrultusunda uzanan yığma yapım sistemli duvarların inşasında moloz taş ve tuğla almaşık duvar örgüsü kullanılmıştır. Kubbeler ve köşelerdeki üçgen kısımlar kirpi sacaklıdır.		
	16. YY		Büyükşehir Belediyesi Zabıta Müdürlüğü (Koruma bölge kurulu tarafından müze olarak kullanılması öngörülmüştür)	Doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapı yan yana iki kare planlı mekandan oluşmaktadır bu mekanlar pandantif geçişli iki kubbe ile örtülmüştür. Odalar arasındaki geçişler, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen biçimli bir açıklıktan sağlanır. Yapının önünde kurul kararı gereği düzenlenmiş bir park alanı bulunmaktadır.	Yığma yapım sistemli yapının orijinal duvarlarında tuğla hatlı moloz taş ve siva kaplama kullanılmıştır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mektebi yaptırmış olan ve aynı zamanda kadılık yapan Molla Şaban' a ait 1629 tarihli bir mahkeme kaydı mevcuttur. 1998 yılında restore edilmiştir.		

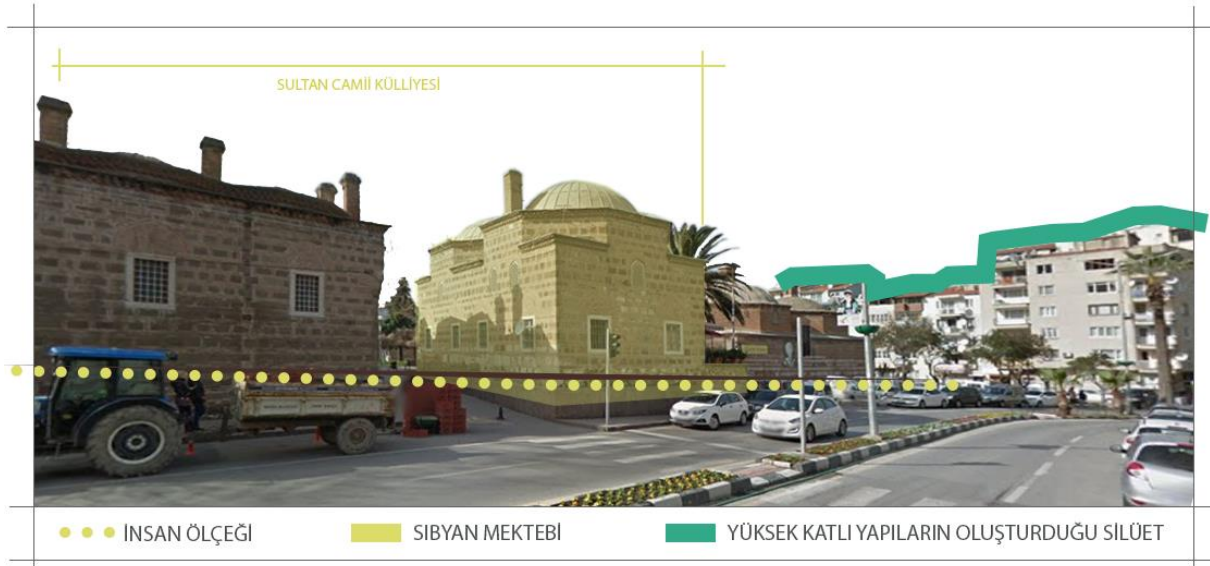
Tablo 2: Manisa Sıbyan Mekteplerinin Özellikleri (Makaklı&Ozar, 2019).

4.1.Öneri ve Değerlendirmeler

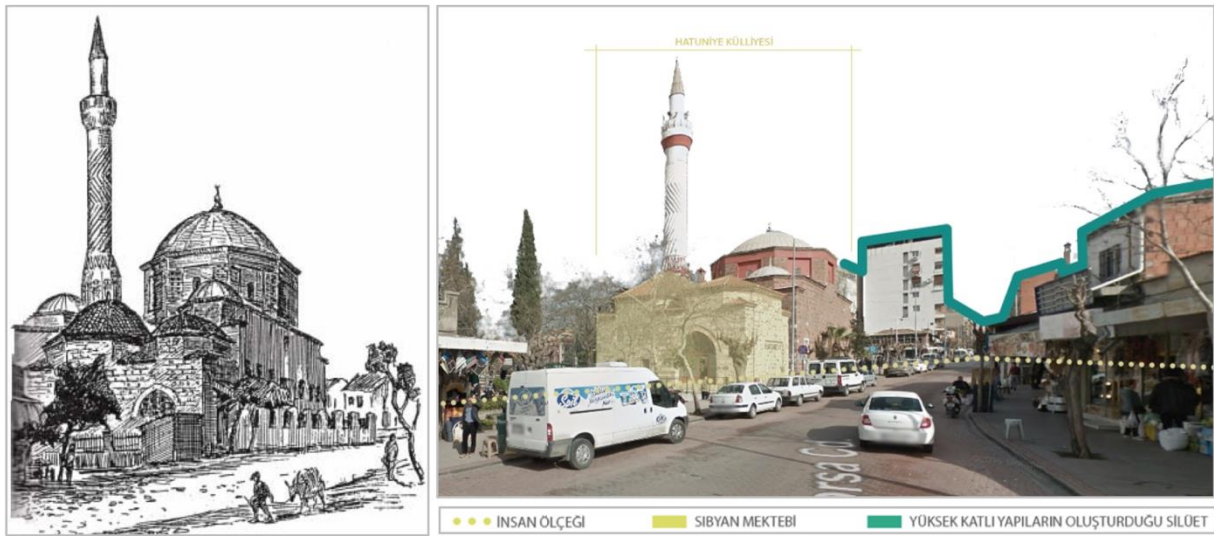
Manisa merkezde incelenen sıbyan mekteplerinin tümü korunması gerekli anıtsal I. derece kültür varlığı olarak tescillenmiştir ve mülkiyetleri Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir. Tarihsel süreç, sıbyan mekteplerinin içinde yer aldıkları kentsel ve tarihsel bağlamı büyük ölçüde tahrip etmiş ve üretildikleri döneme ait kentsel doku günümüze ulaşamamış olduğundan, bu yapılar kendi tarihsel bütününden kopuk elemanlar olarak özgün fonksiyonlarını yitirmiş ve yeni fonksiyonlar yüklenmiş olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Mevcut kullanım durumlarına bakıldığında Manisa'da yer alan sıbyan mekteplerinin çok farklı yeni fonksiyonlara sahip olduğu görülmüştür. Hatuniye Sıbyan Mektebi: Kadınlar Mescidi, Sultan Sıbyan Mektebi: Kafe, Çapraz-1 Sagir Sıbyan Mektebi; Çocuk Kültür ve Sanat Merkezi, Yakutağa Sıbyan Mektebi; Kültürel amaçlı kurulmuş dernek, Alaybey Sıbyan Mektebi: Kur'an Kursu, Molla Şaban Sıbyan Mektebi: Zabıta Müdürlüğü olarak işlevlendirilmiştir. Manisa'daki diğer mektepler ile karşılaştırıldığında çocuk ölçeği gözetilerek kullanılan tek mektep; Çapraz-1 Sagir Sıbyan Mektebi'dir. Bazı mektepler kamu kullanımına açırken bazı mekteplerde bu sağlanamamaktadır.

Külliye içinde konumlanmış olan mekteplerin (Hatuniye ve Sultan mektebi) kendi tarihsel bağlamlarında külliyeyle ait bir yapı ögesi konumunda olduklarından kentsel algılanmaları diğer mekteplere oranla daha güçlüdür. Fakat yine de kentteki yoğun yapılaşma baskısından etkilenmişlerdir. (Caminin minare kotunu aşan yüksek apartmanlar yapının etrafında yer almaktadır, Şekil 9). Kentin köklü tarihinin tanığı olan ve kent imajının önemli öğeleri niteliğinde olan Manisa merkezindeki sıbyan mekteplerinin algılanması bu nedenle zayıflamaktadır. Bu yapılarda ve çevrelerinde kullanılacak çeşitli kentsel mimari öğeler ve yeni düzenlenmeler ile, (uygun aydınlatma elemanlarının kullanımı, yapı çevresinin uygun zemin kaplamaları ile düzenlenmesi gibi), yapıların daha iyi algılanmasının sağlanacağı düşünülmektedir.

Şekil 8: Sultan Sıbyan Mektebinin kent içindeki görünümü (Makaklı&Ozar, 2019).

Şekil 9: Hatuniye Sıbyan Mektebinin tarihteki (Gökçen, 1946) ve günümüzdeki görünümü.

Alaybey ve Molla Şaban Sıbyan Mektepleri'ne eklemelerin yapıldığı görülmektedir. Alaybey Sıbyan Mektebi'nde yapının kuzey cephesinde iki katlı betonarme bir ek kuzey cephesinin tamamını kapatmakta ve bu muhdes bölüm yüzünden plan ve cephe bütünlüğü bozulmaktadır. Molla Şaban Sıbyan Mektebi'nin Koruma Bölge Kurulu tarafından müze olarak kullanılması öngörülmüş ve yapının önünde bir park alanı düzenlemesi yapılmıştır ancak yapı günümüzde Zabıta Müdürlüğü olarak işlevlendirilmiştir.

Günümüze ulaşan sıbyan mekteplerinin çevresel, yapısal ve işlevsel sorunları bulunmaktadır. Bu sebeple bu çok önemli kültür varlıklarının gerekli bütçeler çıkarılarak kapsamlı planlar ve projelerinin yapılması gereklidir. Tarihsel süreç içinde yaşamını kesintisiz sürdürebilmiş bu yapıların evrensel koruma prensipleri kapsamında koruma altına alınması ve doğru fonksiyon önerileri ile çağdaş toplum hayatına dâhil edilmeleri gereklidir. Asırlar önceki özgün fonksiyonlarında yapıların kullanıcıları ve gerçek sahipleri olan çocuklar günümüzdeki işlevlendirmelerde de ana kullanıcılar olarak belirlenmelidir. Mekanların tümünü noktasal konumlarından çıkaracak bir tematik kullanım, görünürlük ve işlevsel tamamlayıcılık önerilmektedir. Bunun sağlanabilmesi bu yapıların kullanılması konusunda merkez bir karar verici kurumun belirlenerek bütüncül işlev kararlarının alınması önerilmektedir. Kentte yaşayan çocukların yaşadıkları kentin kültürel zenginliğinin farkına varmalarını sağlayacak ve kentte bir kültürel etkinlikler bütünü oluşturacak, eğitim, gelişim ve oyun merkezleri, sanat mekanları (güzel sanatlar, müzik, müze, dijital sanatlar, enstalasyonlar vb.) olarak kullanılmalrı önerilmektedir.

5. Sonuç

Tarihsel süreç içinde kentler; doğal afetler, yangınlar, savaşlar, sanayileşme, nüfus artışı, imar değişiklikleri gibi farklı faktörler sebebiyle kültürel mirasın en önemli bileşeni olan mimari miraslarını büyük ölçüde yitirmektedir. Bu durum tarihi çevrede geri dönüşü mümkün olmayan ve yeri doldurulamayan kayıplara neden olmaktadır. Manisa'da Osmanlı döneminin mimari özelliklerini yansıtan cami, medrese, han, hamam, kütüphane, sıbyan mektebi, çeşme v.b. gibi günümüze kadar gelebilmiş birçok tarihi yapı kentin tarihsel katmanlarının izlerini yansıtmaktadır. Bu mimari mirastan özgün fonksiyonlarını halen sürdürenlerin yanı sıra sıbyan mektepleri gibi özgün fonksiyonlarını yitirenler de mevcuttur. Kentsel mekanı tanımlayan, kentin kimliğinin temel öğelerinden Manisa merkezde yer alan sıbyan mektepleri:

- Yığıma yapım sistemli taş ve tuğla kagir duvarlardan oluşturulmuş klasik üslupta ve 2 bölümlüdür.
- Mekansal kurgu ve yapım sistemleri birbirine benzer olmasına rağmen kentin farklı yerlerinde farklı işlevlere sahip olduğu ve farklı konumlanma biçimleriyle; tekil olarak, cami müştemilatı içinde ve külliye içinde yer aldıkları,
- Yapıların kullanımları farklı kurumlara ait olduğundan bütüncül bir yaklaşımdan uzak, yanlış işlevlendirmeler ve kusurlu müdahaleler ile kayıplara uğradığı,
- Fonksiyonları gereği sokakla kurulan ilişkilerinin tanımlı olmadığı,
- Konumlandıkları sokakla ve onun tanımladığı mekanla olan ilişkisinde bu yapıların çevrelerindeki yoğun ve yüksek katlı yapıların baskısı altında algılanma güçlüğü oluşturduğu,
- Sultan Sıbyan Mektebi ve Hatuniye Sıbyan Mektebi'nin özgün dokularında Külliye içinde yer almalarından dolayı diğer mekteplere oranla daha iyi algılandıkları sonuçlarına varılmıştır.

Çocuk odaklı işlevlendirmeler sonunda bu yapıların eş zamanlı veya artzamanlı kullanımları sağlanabilecek ve çevrelerine, mahallelerine bütünselliği ile kente canlılık katan unsurlara dönüşebileceklerdir. Çocuklar günlük hayatlarının bir parçası olan bu yapıların değerini ve önemini, mekanları deneyimleyerek öğrenebileceklerdir. Bu sayede çocukların tarihi değerlerini koruma kavramına ilişkin bilgi ve duyarlılık kazanmaları sağlanarak, kentlilik bilinçleri de gelişebilecektir. Yürütülecek bu çalışmalarla sıbyan mekteplerinin korunması ve sürekliliği sağlanabilecektir. Bu yapıların korunması; geçmiş kültürlerin gelecek kuşaklara aktarılması ve kentin kültürel tarihinin devamlılığının sağlanması açısından gereklidir.

KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı (1996), *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, İstanbul.
- Ahunbay, Zeynep (2004), "*Mektep Mimarisi*", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, İstanbul.
- Aksoy, Özgönül (1968), *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, İstanbul.
- Akyüz, Yahya (2005), *Türk Eğitim Tarihi (Mö. 1000 - Ms. 2004)*. Pegem A. Yayıncılık, Ankara.
- Ayışığı, Metin (1994), '*Milli Mücadelede Manisa*', Manisa Dergisi Sayı:1, Ekim.
- Baltacı, Cahit (2004), *Osmanlılarda Mektep*, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, İstanbul.
- Bektaş, Cengiz(2009), "*Manisa Evleri*", Mimarlar Odası İzmir Şubesi.
- Develioğlu, Ferit (1995), *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara.
- Dikmen, Çiğdem B. -Toruk F. (2017),Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:43, Ankara.
- Emecen, Mustafa Feridun (1989), *16. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Emecen, Mustafa Feridun (1997), *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Emecen, Mustafa Feridun (1999), "*Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler*", *Osmanlı*, (Editör: Güler Eren), Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

-
- Ergin, Osman Nuri (1977), *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt:1, Eser Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökçen, İbrahim (1946), *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul Marifet Basımevi.
- İnci, Şule (2007), *Manisa'da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri*, Yüksek Lisans Tezi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi 2017.
- Kara, İsmail; Birinci, Ali (2016). *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle; Sıbyan Mektepleri*. Dergah Yayınları, İstanbul.
- Karakaya, Enis (2003), *Manisa*, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 27, İstanbul.
- Kılıç, Nuray (2002), *18. Yüzyılda Osmanlılarda Eğitim ve Sıbyan Mektepleri Üzerine bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kuban, Doğan (2007), *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayın, İstanbul.
- Manisa 2000, T.C. Manisa Valiliği, 2000.
- Özalp, Reşat ve Atınal, Aydoğan (1977), *Türk Milli Eğitim Sistemi Düzen ve Teşkilatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Yıldız, Selda (2006), *'18. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme'*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- URL-1 <http://www.istanbulium.net/2014/04/ayasofya.html>